

YAHYÂ b. YAHYÂ el-MİNKARÎ

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, VIII, 310; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IX, 197; İbn Hibbân, *eş-Sikâh*, IX, 261-262; a.mlf., *Kitâbü'l-Mecrûhin* (nşr. Hamdî Abdülmeccid es-Selefi), Riyad 1420/2000, I, 51; İbn Adî, *el-Kâmil*, III, 1043-1044; VI, 2084-2085; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), V, 397; a.mlf., *et-Tahbîr fi'l-mu'cemi'l-kebir* (nşr. Münire Nâci Sâlim), Bağdad 1395/1975, I, 193; Kâdî İyâz, *Ter-tîbü'l-medârik*, I, 407-409; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (Atâ), XI, 113-116; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 499; XXXII, 32, 35; İbn Abdülhâdî, *'Ule-mâ'ü'l-hadis*, II, 59-60; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, IX, 165, 199, 399; X, 512-519; XI, 374; XII, 558; XIV, 34-35; XX, 19; a.mlf., *Târihu'l-İslâm: sene 221-230*, s. 460-463; Burhâneddin İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzhheb*, Kahire 1329-30, s. 349-350; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb* (nşr. Halîl Me'mûn Şihâ v.dğr.), Beyrut 1417/1996, V, 41; VI, 183-184, 498.

HALİT ÖZKAN

YAHYÂ b. YA'MER

(bk. İBN YA'MER).

YAHYÂ b. ZEKERİYYÂ

(يحيى بن زكريا)

Ebû Saîd Yahyâ b. Zekerîyyâ
b. Ebî Zâide Meymûn
b. Feyrûz el-Hemdânî el-Vâdî el-Küfî
(ö. 182/798)

**Ebû Hanîfe'nin talebelerinden,
fakih ve muhaddis.**

119 (737) veya 120 (738) yılında Kûfe'de doğdu. Muhammed b. Münteşir el-Hemdânî'ye yahut Benî Vâdia'ya mensup bir kadının mevlâsıdır. Dedesine nisbetle İbn Ebû Zâide diye de anılır. Kûfe'de yetişti, Ebû Hanîfe'nin ders halkasına katılarak uzun yıllar öğrencisi oldu. Tahâvî'ye atfen nakledildiğine göre Ebû Hanîfe'nin ilim meclisinde mezhebin görüşlerini yazıya geçiren kırk kadar öğrencinin en seçkinlerinden on öğrencinin içinde Yahyâ b. Zekerîyyâ da bulunuyordu. Fakat onun bu yazım faaliyetini aralıksız otuz yıl sürdürdüğü yönündeki rivayetler, kendisinin doğum tarihiyle Ebû Hanîfe'nin vefat tarihi arasındaki sürenin otuz yıl olması sebebiyle gerçeği yansıtmamaktadır. Kûfe'de Emevîler ile Abbâsiler döneminde otuz üç yıl kadılık yapan İbn Ebû Leylâ'dan da (Muhammed b. Abdurrahman) faydalandı. Yahyâ b. Zekerîyyâ aralarında babasının ve Haccâc b. Ertât, Şu'be b. Haccâc, Süleyman b. Mihrân el-A'meş, Hişâm b. Urve, Süfyân b. Uyeyne, İsa b. Dînâr, Mâlik b. Enes, Âsım el-Ahvel, Ubeydullah b. Ömer'in de bulunduğu tâbiin neslinin önde gelen birçok muhaddisinden hadis dinleyerek bu

alandaki kendini yetiştirdi ve "hâfız" unvanını kazandı. Süfyân es-Sevrî'den sonra Kûfe'de hadis alanında ondan daha yetkin bir kişinin bulunmadığı kaydedilir.

Yahyâ b. Zekerîyyâ'dan birçok fakih ve muhaddis rivayette bulundu. Bunların içinde Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ali b. Medîni, Kuteybe b. Saîd, Yahyâ b. Âdem, Süreyb b. Yûnus, Ahmed b. Menî, Ebû Bekir b. Ebû Şeybe, Hasan b. Arafе sayılabilir. Bir ara Medine'ye ve Bağdat'a giden Yahyâ bu şehirlerde de hadis ve fıkıh öğretti. Hadis rivayeti bakımından Buhârî, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ali b. Medîni, Ebû Hâtim ve Nesâî tarafından "sika, sebt, müstakimü'l-hadis, sadûk, mütıkın" gibi sıfatlarla nitelenir. Öğrencisi Yahyâ b. Maîn onun hakkında şöyle der: "İbn Abbas kendi zamanında ilmin son noktasıydı; daha sonra Şa'bî, ardından Süfyân es-Sevrî de kendi dönemlerinin en büyükleriydi. Yahyâ b. Zekerîyyâ ise onlardan sonraki dönemin en büyüğüdür." Hüseyin b. Ali es-Saymerî ve Hatîb el-Bağdâdî de Ali b. Medîni'ye atfen aynı ifadelerle yer verirler (*Ah̄bâru Ebî Hanîfe ve aşhâbih*, s. 150; *Târihu Bağdâd*, XIV, 115). Süfyân b. Uyeyne de Abdullah b. Mübârek ile Yahyâ b. Zekerîyyâ'ya benzeyen hiç kimseyi tanımadığını söyler. Yahyâ el-Kattân'ın, "Kûfe'de benimle ilmî konularda Yahyâ b. Zekerîyyâ'dan daha çok tartışan birini görmedim"; Ali b. Medîni'nin, "İsnad zincirlerini inceleyince hepsinin altı kişi üzerinde odaklandığını gördüm; o altı kişinin ilminin dayandığı mercilerden biri de Yahyâ b. Zekerîyyâ'dır" şeklindeki ifadeleri de Yahyâ'nın ilmi tevarüs geleneğindeki yerini göstermektedir.

Halife Hârûnürreşid tarafından Medâin'e kadı tayin edilen Yahyâ b. Zekerîyyâ, bu görevde dört ay gibi kısa bir süre kaldıktan sonra vefat etti. Vefat tarihi olarak Hatîb el-Bağdâdî, Kureşî ve Zehebî yanında büyük çoğunluk 182 (798) yılını zikreder; İbn Sa'd, Buhârî ve Halife b. Hayyât 183 yılını, muhtemelen İbn Kânî'nin verdiği bilgiye dayanan Leknevî ve Brockelmann ise 184 yılını esas alır. Ancak öğrencisi ve dostu Ali b. Medîni'den gelen rivayet 182 yılını destekler niteliktedir. Kûfe muhitinde ilk kitap telif eden âlimin Yahyâ b. Zekerîyyâ olduğu ve bu konuda Ebû Hanîfe'nin talebelerinden Vekî b. Cerrâh'a örnek teşkil ettiği kaydedilir. Kaynaklar telif döneminin henüz başlarında yaşayan Yahyâ b. Zekerîyyâ'ya *es-Sünen*, *el-Müsned* ve *eş-Şürû' ve's-sicillât* adlı eserleri nisbet etseler de bunlara henüz rastlanmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 393; Halife b. Hayyât, *et-Tabakât* (Ömerî), s. 170; Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, IV, 273-274; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tceddud), s. 313; Hüseyin b. Ali es-Saymerî, *Ah̄bâru Ebî Hanîfe ve aşhâbih*, Beyrut 1976, s. 150; Hatîb, *Târihu Bağdâd*, XIV, 114-119; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, VIII, 337-341; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, Beyrut 1956, I, 267-268; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğıyye*, III, 585-586; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 208-210; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 224-225; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 260; Hasen Mezyû, "İbn Ebî Zâide", *Mv.AJ*, XI, 12-14.

AHMET YAMAN

YAKAZA

(اليقظة)

**Sâlikin mânen uyanık olması
anlamında bir tasavvuf terimi.**

Sözlükte "uyanıklık" anlamındaki **yakaza** kelimesi (Farsça: bîdârî) tasavvufta "sâlikin kalbinin Hak'tan gelen bir uyarıyla uyanıklık haline (teyakkuz) kavuşması" demektir. Hak'tan uzaklaştığına işaret eden gaflet uykusundan uyanan sâlik, içinde bulunduğu âleme ve Allah'a dair bir şuura kavuşur. Bu sayede günahlarından tövbe eder ve Hakk'a yakınlaşmak için gayret gösterir. Sûfiler, "Resulüm! Onlara de ki: Size tek bir öğüt vereceğim, Allah için ayağa kalkın" âyetindeki (Sebe' 34/46) Allah için ayağa kalkma ifadesi yakaza hali olarak yorumlanmış, her müminin gaflet uykusundan uyanması ve cehaletten kurtuluş irfan sahibi olması gereğine vurgu yapılmıştır.

Hâce Abdullah Herevî'ye göre yakaza tasavvuf mertebelerinin ilkidir, ardından tövbe makamı gelir. Yakaza üç şekilde gerçekleşir. Birincisi sâlikin Hak'ın verdiği nimetlerin sonsuz ve sınırsız olduğunu düşünmesi, bu nimetleri bilmek için bütün gücünü harcaması ve nimetlerin şükürünü eda hususunda kusurunu idrak etmesidir. İkincisi sâlikin işlediği günahları bilip hatalarını telâfi yoluna gitmesi, günahlarından arınmak suretiyle kurtuluş talebinde bulunmasıdır. Üçüncüsü, sâlikin hayatı boyunca ibadet yönünden kazandığı veya elinden kaçırdığı şeylerin farkına varması, vaktini boşa harcamaması, kaçırdığı fırsatları tekrar elde edip kalan zamanını değerlendirmek için dikkat etmesidir. Herevî'ye göre kulun yakaza haline ulaşması için ilim tahsil etmesi, Allah'ın emir ve yasaklarına uyması, bir mürşid-i kâmilin sohbetine katılması gerekir. Böylece olaylara akıl ve kalbin nuruyla yaklaşır, nefsinin tanır, Hak'a tâzimi artar ve belâlara

karşı sabretmesi kolaylaşır (*Menâzilü's-sâirîn*, s. 75-76). Yakazadan önce intibah hali gelir. Sâlik içine ansızın doğan hallere sarılarak gaflet uykusundan uyanır ve kendine gelir, bu intibah onu yakaza haline ulaştırır. Yakaza hali tamamlanan sâlik tövbe makamına yükseltilir (Sühreverdi, s. 594).

Abdürrezzâk el-Kâşânî "sülûke niyet etmek" diye tanımladığı yakazanın sülûkün başlangıcından sonuna kadar farklı görünümler kazandığını söyler. Sâlik her an yakaza halinde bulunmalı, nefsinin hesabı yaparak katettiği merhalelerden elde ettiği neticeleri anlamlıdır. Sâlik başlangıçta, gaflet uykusundan uandıktan sonra şeytanın ve kötülüğü emreden nefsin davetlerinden sakınma hususunda hassas davranır, boş vehimlere kapılmaz. Sülûkte şeriat ve tarikat gereklerini yerine getirecek nefsinin kapıldığı kibir, riyâ ve ucb gibi kötü duygulara karşı uyanık olur. İyi niteliklerinin kötü niteliklere dönüşmemesi için faziletlerini görmekten sakınır ve melâmetî bir tavır benimser. Sâlikin kalbinin Allah karşısında diri durması için her an Allah'ın huzurunda bulunduğunu mura-kabe etmesi yakaza halinin ileri bir aşamasıdır ve Hakk'ın kalbine verdiği basiret nuru sayesinde eşyaya ferâsetle yaklaşır. Kurban makamındaki sâlikin Hak ile yakaza halinde olması, mâsivâyâ bakıp telvîne düşmekten korunması, Hak ile halka dair hükümleri birbirine karıştırmayıp mârifet ve temkine ermesi yakazanın son aşamasıdır (*Elf Makâm*, s. 247). Kişinin nefsin arzularına kul olması gaflettir. Nefsinin hesabı katarak olaylara dikkatli yaklaştığını zannedenlerin çoğu aslında gaflet içindedir. Kişi bu halden nefsinin Hakk'ın gerçek anlamda kulu olan, kulluk makamına eren bir kâmil insana teslim etmekle kurtulabilir. Bu teslimiyet Hz. Peygamber'e ve Allah'a teslimiyete vesile teşkil eder.

İsmâil Ankaravî'ye göre yakaza kalbin ve ruhun uyanıklığıdır. Resûl-i Ekrem'in, "Benim gözlerim uyusa da kalbim uyumaz, âlemlerin rabbinden gafil olmaz" hadisinde geçen (Buhârî, "Teheccüd", 16) uyanıklıktan maksat kalp uyanıklığıdır. Süfîler, "İnsanlar uykudadır, öldükleri zaman uyanırlar" meâlindeki hadiste (Aclûnî, II, 312) uyku gaflet, uyanıklık yakaza haliyle yorumlanmış, uyanmanın ancak ölmeden önce ölmekle gerçekleşen seyrüsülûkle olacağı ileri sürülmüştür. Mevlânâ Celâled-dîn-i Rûmî'nin, "Ruhumuz Hak ile uyanık olmazsa uyanıklık bizim için iki dağ arasındaki boğaz ve geçit gibidir" beyti (*Mesnevî*, I, 40, beyit 410) Hakk'a yönelik bir şuur eksikliği içinde bulunan kişinin sıkın-

tıda kalacağına işaret eder. Bu sıkıntıdan kurtuluş yakaza ile mümkündür (İsmâil Rusûhî Ankaravî, s. 256). Muhyiddin İbnü'l-Arabî yakazayı "beşerî nefsin insana uyguladığı baskıdan doğan sıkıntıdan kurtulma" şeklinde tarif eder. Bu kurtuluş Allah'ın başlattığı fehim sayesinde gerçekleşir (*İştîlâhâtü's-şüfiyye*, s. 541). Sâlik öğrenme aşamasına kadar nefsinin karanlığında kaldığından sıkıntı içindedir; bu sıkıntıdan ancak yakaza aydınlığına eriştiğinde kurtulabilir. Mürşidler dervişlerini çeşitli imtihanlara tâbi tutarak, zaman zaman da gaflete düşürerek sürekli yakaza halinde olmalarını sağlar. Bundan dolayı gaflet bazı zamanlarda mürid için rahlettir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hâce Abdullah el-Herevî, *Menâzilü's-sâirîn* (trc. Abdurrezzak Tek), Bursa 2008, s. 75-76; Sühreverdi, *Avârif*, s. 594; Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *İştîlâhâtü's-şüfiyye* (*Resâ'ilü İbnü'l-Arabî* içinde), Beyrut 1997, s. 541; Mevlânâ, *Mesnevî*, I, 40, beyit 410; Abdurrezzâk el-Kâşânî, *Elf Makâm* (Hâce Abdullah el-Herevî, *Menâzilü's-sâirîn* içinde, trc. Abdurrezzak Tek), Bursa 2008, s. 247; a.m.f., *Tasavvuf Sözlüğü* (trc. Ekrem Demireli), İstanbul 2004, s. 596-597; İsmâil Rusûhî Ankaravî, *Min-hâcü'l-fukarâ: Mevlevî Âdâb ve Erkânı, Tasavvuf İstihlâları* (haz. Safi Arpaguş), İstanbul 2008, s. 256; Aclûnî, *Keşfü'l-hâfâ*, II, 312; Seyyid Mustafa Râsim Efendi, *Tasavvuf Sözlüğü: İstihlâ-tü'İnsân-ı Kâmil* (haz. İhsan Kara), İstanbul 2008, s. 1263-1264.

SEMİH CEYHAN

YAKİN

(اليقين)

Kesin bilgi ve inanç anlamında mantık, felsefe, kelâm, fıkıh ve tasavvuf terimi.

Sözlükte "sabit olmak, durulmak, sükûnete kavuşmak" anlamındaki **yakn** kökünden türeyen **yakîn**, terim olarak "doğruluğunda şüphe bulunmayan, vâkıya uygun bilgi, sabit ve kesin inanış, kanaat (itikad), şüphe ve tereddütten sonra ulaşılan kesinlik" anlamına gelir. Burada geçen "vâkıya uygun" ifadesiyle cehalet, "sabit" ile taklit, "kesin" ile zan, "itikad" ile şüphe durumlarının tanım dışında bırakıldığı belirtilir (*et-Ta'rifât*, "yakîn" md.; Tehânevî, II, 1547). Yakîni "önermenin ispatlanmasıyla zihnin rahatlaması" diye tanımlayanlar da vardır (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "ykn" md.; Kindî, I, 171). Diğer bir tanıma göre yakîn tasdik ve inanca ulaştırıcı doğru bilgidir. Bu tür kesin bilgiye "burhanî bilgi" denilir. Yakîn şüphenin, bilgi cehaletin karşıtı sayılarak yakîn ile bilgi arasında bir ayrıma gidilmişse de (*Lisânü'l-Arab*, "ykn"

md.; *Tâcü'l-arûs*, "ykn" md.) bu iki kavram arasında anlam yakınlığı bulunduğu, yakînin şüphe karışmayan bilgi olduğu ve mârifet, dirayet gibi terimlerle ifade edilen diğer bilgi türlerinin üstünde kesinlik taşıdığı kaydedilmiştir (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "ykn" md.). Akıl yürütmeyle zihnin kesinliğe ulaşmasına **ikân** denir. Yakînin "düşünme ve akıl yürütme yoluyla kazanılan bilgi" şeklindeki tanımını dikkate alanlara göre yakîn ve ikân ile ulaşılan bilgi, belirli bir düşünme sürecinin sonunda elde edildiğinden kesbî bilgi olarak da adlandırılmış, bundan dolayı Allah'ın ilminin bu türün dışında bulunduğu vurgulanmıştır (Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî, s. 261; Tehânevî, II, 1548).

Yakîn kavramı Kur'an-ı Kerim'de yirmi sekiz âyette yer almakta, bunların yirmisinde fiil kalıplarıyla inançtaki kesinlik belirtilmektedir (meselâ bk. el-Bakara 2/118; en-Neml 27/14). Dört âyette yakîn çeşitli kelimelerle terkip oluşturur. Bunlardan "hakka'l-yakîn", İslâm'ın inanç esaslarını asılsız sayıp haktan sapanları âhirette bekleyen kötü âkibetin kesin gerçekliğini anlatmaktadır (el-Vâkıa 56/95; el-Hâkka 69/51). "İlme'l-yakîn" sadece bir yerde geçmekte (et-Tekvîsür 102/5) ve burada insanların ölümü sürekli hatırlamaları durumunda boş şeylerle övünüp ebedî saadeti ihmal etmeyecekleri ifade edilmektedir. Ayın sürenin yedinci âyetinde geçen "ayne'l-yakîn" terkibi "gözlem yoluyla bilmek, yakînin müşahede etmek" mânasına gelir. Bir âyette yakîn, yahudilerin Hz. İsa'nın ölümü hakkındaki hükümlerini kesin olarak değil tahmine dayanarak verdikleri belirtilmektedir (en-Nisâ 4/157). Kur'an-ı Kerim'de yakîn kavramı, "kesinlikle bilme" anlamında da kullanılmıştır (en-Neml 27/14). İki âyette geçen "gerçekleşeceği kesin olarak bilinen" mânasındaki yakîn kelimesiyle ölümün kastedildiği bildirilmektedir (el-Hicr 15/99; el-Müddessir 74/47; krş. Şevkânî, II, 164; V, 384; Elmalılı, V, 3080; VIII, 5467). Hadislerde yer alan yakîn kavramı "şüpheye düşmeden inanmak, bilmek" (meselâ bk. *Müsned*, V, 229, 366; Buhârî, "İlim", 24; "Enbiyâ", 19; Ebû Dâvûd, "Şalât", 191; İbn Mâce, "Tevbe", 56), özellikle namazın rek'atları, secdeleri, abdest organlarının yıkanması gibi durumlarda tereddüde düşülmesinden sonra "şüpheden sıyrılıp bir kanaate ulaşmak" (*Müsned*, II, 148; VI, 439; Müslim, "Mesâcid", 88; Ebû Dâvûd, "Şalât", 191) anlamında kullanılmıştır. Bir rivayette Abdullah b. Mes'ûd'un yakîni "tam iman" diye tanımladığı bildirilir (Buhârî, "İmân", 1). Yakînin dünyada insan-